

Criteria voor de beoordeling van totaalmethodes Nederlands voor de eerste graad secundair onderwijs (B-stroom)

VON(K)-werkgroep schoolboeken

Bij de eerste beoordelingsronde heeft een ad hoc VON(K)-werkgroep criteria voor de beoordeling van totaalmethodes Nederlands van de A-stroom opgesteld¹. Voor de B-stroom hebben de toenmalige juryleden die criteria aangepast aan de doelgroep (*VONK* 25/4). Ook die criteria hebben we hier en daar bijgeschaafd en aangevuld. Het gaat hier – net zoals bij de criteria voor de A-stroom – om een update, waarbij we de meest recente verworvenheden hebben geïntegreerd, zoals portfolio, BZL, alternatieve evaluatievormen en website.

Tussen haakjes staan de ontwikkelingsdoelen Nederlands (*ODNE*) vermeld, en is aangegeven hoe de criteria kunnen aansluiten bij de vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen (*VOOD*) milieu-educatie (*ME*), gezondheidseducatie (*GE*), opvoeding tot burgerzin (*OB*), sociale vaardigheden (*SV*) en leren leren (*LL*). De ver-

wijzingen werden grondig herzien en lopen nu meer parallel met die voor de A-stroom. Voor meer toelichting bij de manier waarop de juryleden met de criteria zijn omgesprongen, verwijzen we naar het artikel met de gelijknamige titel voor de A-stroom, elders in dit nummer.

Categorie 1: VAKINHOUDEN

! *In de eerste drie vragen over de vaardigheden mag het woord 'leerstofelementen' niet worden opgevat als leerstof die moet begrepen en eventueel gememoriseerd worden. De vragen willen wel achterhalen*

- *of er in de methode aanzetten, voorbeelden, opdrachten en dergelijke worden geboden voor deze vaardigheden;*
- *of er ook structurerende, inzichtgevende elementen in dit verband worden gegeven.*

1 In welke mate bevat de methode de volgende leerstofelementen voor de mondelinge vaardigheden (luisteren, spreken, kijken)?

Aandacht voor

- doelgericht luisteren naar voor hen bestemde tekstsoorten, vermeld in *ODNE 3, 13, 14* (een uiteenzetting door de leraar over een leerstofonderdeel in de klas; een dialoog/polyloog met medeleerlingen met betrekking tot het school- en klasgebeuren; een jeugdprogramma op radio en tv; instructies in verband met het uitvoeren van handelingen voor onbekende leeftijdgenoten; een telefoongesprek met een onbekende volwassene; uitspraken in een discussie onder leeftijdgenoten; oproepen en uitnodigingen tot een activiteit voor leeftijdgenoten; mondeling aangeboden ontspannende teksten voor leeftijdgenoten);
 - doel- en publiekgericht spreken in verschillende situaties, vermeld in *ODNE 17* (vragen en antwoorden met betrekking tot leerstofonderdelen in de klas; instructies aan bekende leeftijdgenoten; uitnodigingen aan een bekende volwassene tot deelname aan een activiteit; inlichtingen geven of erom vragen in een (telefoon)gesprek met een onbekende volwassene; de informatie die ze met betrekking tot een bepaald onderwerp, thema of opdracht hebben verzameld aan de leraar en klasgenoten aanbieden; gevoelens, gewaarwordingen, verwachtingen in verband met het klasgebeuren tegenover een bekende volwassene verwoorden; aan een gedachtewisseling in de klas deelnemen, daarin een standpunt onder woorden brengen en toelichten);
 - doelgericht kijken (zich bewust zijn van het kijkdoel en bereid zijn om doeltreffend te kijken) (*ODNE 2*);
 - taalgebruik in verschillende (meer of minder formele) communicatieve situaties (*ODNE 16*);
 - verschillende doelen in de monoloog, dialoog, polyloog (bv. verkrijgen of geven van informatie, weergeven van de eigen mening, overhalen tot handelen, navertellen van...) (*ODNE 17*);
 - kenmerken van specifieke tekstsoorten (*ODNE 16*);
 - verbale en dramatische expressie (*ODNE 17, 19*).
- (*VOOD: ME 2, 11; GE 7; SV 3-16*)

2 In welke mate bevat de methode de volgende leerstofelementen voor de vaardigheid lezen?

De volgende aandachtspunten gelden zowel voor zakelijke als fictionele teksten.

Aandacht voor

- het lezen van verschillende voor hen bestemde tekstsoorten, vermeld in *ODNE 21, 22, 23* (schema's en tabellen; de ondertiteling bij informatieve en ontspannende televisieprogramma's; studieteksten; fictionele teksten; brieven; schriftelijke oproepen of uitnodigingen tot actie; instructies; reclameteksten en advertenties; informatieve teksten, inclusief informatiebronnen);

- verschillende manieren van lezen (bv. globaal, zoekend, voorspellend, stude-rend lezen);
- het hoofdonderwerp en de hoofdgedachte(n) van de tekst (*ODNE 22*);
- de relatie tussen tekstelementen (bv. middel/doel, oorzaak/gevolg, algemeen/voorbeeld, chronologisch verband), zowel expliciet (door middel van signaal-woorden) als impliciet (*ODNE 22*);
- de bedoeling en het referentiekader van de schrijver (*ODNE 25*);
- de functie van vormelijke kenmerken zoals beeld, lay-out, indeling in alinea's (*ODNE 22*);
- het beoordelen van de gelezen tekst (*ODNE 25*);
- het gebruik van informatiebronnen en -systemen (bv. woordenboek, encyclo-pedie, bibliotheek) (*ODNE 21*);
- zakelijk 'tekst' onderwijs vanuit verschillende talige en culturele perspectieven (met betrekking tot de keuze van thema's, teksten, de formulering van vragen en opdrachten, illustraties).

(*VOOD: ME 5, 10; GE 6, 11; OB 5, 6, 8; SV 16; LL 2, 3, 5, 7*)

3 In welke mate bevat de methode de volgende leerstofelementen voor het onder-deel fictie?

Onder 'fictie' verstaan we alle vormen van fictionele 'teksten', zowel gedrukt (bv. jeugdroman, strip, gedicht) als audiovisueel (bv. theateropvoering, luisterspel op de radio, televisiefeuilleton, film,...).

Aandacht voor

- leesbevorderende activiteiten, waardoor het lezen van fictionele teksten wordt gestimuleerd (genietend lezen, leesplezier) (*ODNE 25*);
- het leren verwoorden van de eigen leeservaring;
- het creatief leren verwerken van de eigen leeservaring, bv. in een tekening of collage, of door de leeservaring associatief te verbinden met een lied of gedicht;
- de aanzet tot het maken van een leesportfolio (literatuurmap, fictiedossier);
- de waarde van de tekst voor henzelf en voor anderen (*ODNE 25*);
- doelgericht kijken (zich bewust zijn van het kijkdoel en bereid zijn om doel-treffend en gericht te kijken).

(*VOOD: ME 1, 2, 3, 5; GE 1-12; OB 5, 6, 8; SV 1-12, 16; LL 7*)

4 In welke mate bevat de methode de volgende leerstofelementen voor de vaar-digheid schrijven?

De volgende aandachtspunten gelden zowel voor zakelijke als creatieve schrijfop-drachten.

Aandacht voor

- doel- en publiekgericht schrijven van een aantal tekstsoorten, vermeld in *ODNE* 26, 27, 28 (in een voorgestructureerd kader notities maken; voor hun leeftijd bestemde formulieren invullen; een oproep/uitnodiging aan bekende leeftijdgenoten; een instructie aan bekende leeftijdgenoten; een stuk met informatie over henzelf voor al of niet nader bekenden; antwoorden op vragen van bekende volwassenen over op school verwerkte inhoud; een verslag aan bekende volwassenen over een gegeven schoolse opdracht);
- taalgebruik in verschillende (meer en minder formele) communicatieve situaties (*ODNE* 31);
- de passende taalgebruiksconventies (in verband met spelling, interpunctie, uiterlijke verzorging, lay-out, structuur, formeel/informeel taalgebruik) (*ODNE* 30);
- tekstopbouw en samenhang (zoals tekststructuren, een logische lijn) (*ODNE* 28);
- beoordelen (en herschrijven) van eigen teksten (*ODNE* 29).

(*VOOD: ME* 10; *GE* 2, 5, 8)

5 In welke mate bevat de methode de volgende leerstofelementen voor het onderdeel taalbeschouwing?

Onder 'taalbeschouwing' verstaan we reflectie ter ondersteuning van de eigen taalvaardigheid EN reflectie op bepaalde taalverschijnselen.

Aandacht voor

- reflectie ter ondersteuning van de eigen taalvaardigheid (*ODNE* 8, 20, 25, 31);
- reflectie vanuit een concrete context op volgende aspecten van het taalsysteem (*ODNE* 5):
 - inzicht in de woordvorming en de mechanismen van de taal om de woordvoorraad aan te vullen;
 - zinsdeelsoorten herkennen (onderwerp, werkwoordelijk gezegde);
 - de functie van verwijswwoorden;
- essentiële elementen van de communicatiesituatie (zender, ontvanger, boodschap, kanaal);
- zinvolle en creatieve oefeningen voor woordenschat, spelling, grammatica, d.w.z. geïntegreerd en in een concrete context ingebed (*ODNE* 30);
- woordenschat in verband met schooltaal en vaktaal (*ODNE* 10);
- de rol en waarde van taalnormen in de maatschappij (*ODNE* 17, 20, 30, 31);
- taalbeschouwingsonderwijs vanuit verschillende talige en culturele perspectieven (bv. clichés en stereotypen);
- verschillen en overeenkomsten die samenhangen met etnische en culturele achtergrondkenmerken.

(*VOOD: ME* 5; *OB* 5, 6, 8; *SV* 16; *LL* 1, 3, 7)

- 6 In welke mate bevat de methode leerstofelementen voor de remediëring van achterstanden opgelopen in de basisschool? (ODNE 2, 3, 4, 5, 7)
- a luistervaardigheid
 - b spreekvaardigheid
 - c leesvaardigheid
 - d schrijfvaardigheid
- 7 In welke mate bevat de methode leerstofelementen die aanzetten tot nadenken en/of communiceren over
- cultuurpatronen (clichés, stereotypen, culturele achtergronden, enz.);
 - rolmodellen (jongen-meisje, man-vrouw, leerling-leraar, enz.);
 - relaties (eigen leefwereld: vrienden, gezin, school).
- (VOOD: SV 1-12)
- 8 In welke mate bevat de methode leerstofelementen voor de volgende vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen²?
- a sociale vaardigheden (SV)
 - b leren leren (LL)

Categorie 2: DIDACTISCHE AANPAK

- 9 In welke mate leert de leerling strategisch handelen? (ODNE 15, 18, 24, 29)
- a mondelinge vaardigheden, receptief en productief (spreken, luisteren, kijken)
 - b lezen
 - c schrijven

Aandacht voor

- de voorkennis en ervaringen van de leerlingen;
- de oriëntatie op de context en op de taak;
- de voorbereiding van een taak, o.a. door te werken met eenvoudige communicatieplannen (doel, publiek, bestemming, situatie, inhoud en vorm);
- een gestructureerde en planmatige uitvoering;
- de evaluatie van het taalgebruik (product) of het eigen handelen (proces);
- reflectie op het taalgebruik, de communicatieve situatie en het eigen handelen.

(VOOD: GE 10; SV 12; LL 2, 3, 5, 8)

10 In welke mate is de leerstof gericht op de transfer van kennis en vaardigheden?

Aandacht voor

- systematische integratie van vaardigheden, bv. mondelinge en schriftelijke communicatie, luisteren en spreken;
- systematische integratie van de verschillende vaardigheden (luisteren, spreken, kijken, schrijven en lezen) met andere vakonderdelen (bv. fictie, taalbeschouwing, intercultureel taalonderwijs);
- de toepassing van kennis, deelvaardigheden in communicatieve situaties (totaalvaardigheden);
- verbanden tussen functionele (voor hun leefwereld maatschappelijk relevante) en studievaardigheden;
- dwarsverbanden en integratie met andere vakken (wat vaardigheden, inhouden, tekstkeuze betreft);
- de keuze voor de juiste strategie.

(VOOD: GE 1-12; SV 1-12; LL 2, 3, 5-10)

11 In welke mate is de leerstof leerlinggericht opgebouwd?

Aandacht voor

- de motivering van leerlingen, o.a. door hen op de hoogte te brengen van de leerdoelen, door een aantrekkelijke en gevarieerde tekstkeuze aangepast aan hun leeftijd, door realistische en functionele communicatieve situaties;
- ervaringsgericht onderwijs, d.w.z. aansluiten bij de leefwereld (objectief) en de belevingswereld (subjectief) van de leerlingen wat de keuze van thema's, teksten, voorbeelden en situaties betreft;
- werkvormen die zelfstandig en ervaringsgericht werken bevorderen;
- voortdurende stimulering en aantrekkelijkheid.

(VOOD: ME 1, 2, 5, 7; GE 2-9, 11, 13; OB 7, 13; SV 1-15; LL 2, 3, 7, 9, 10)

12 In welke mate bevordert een geleidelijke opbouw de taalvaardigheidsontwikkeling van de leerling?

- a mondelinge vaardigheden, receptief en productief (spreken, luisteren, kijken)**
- b lezen**
- c schrijven**

Aandacht voor

- systematische herhaling, verdieping en uitbreiding;
- duidelijke structuur en dosering;
- cumulatieve opbouw waarbij de complexiteit van de leerstof geleidelijk toeneemt (aandacht voor leerlijnen);
- passende keuze uit inductieve (eerst oefeningen en observaties en dan theorie) en deductieve leeractiviteiten (eerst theorie en dan oefeningen of toepassingen);
- afwisseling tussen deelvaardigheden en totaalopdrachten.

(VOOD: LL 2- 7)

13 In welke mate houdt de methode rekening met het leerproces dat de leerling volgt (leren leren)?

Aandacht voor

- ‘gids’ of structuur die de leerling door de methode loodst;
- het maken van onderscheid tussen hoofd- en bijzaken (bv. schematiseren, samenvatten);
- het leggen van (dwars)verbanden en inzicht in structuren;
- zelfstandig en teamgericht leren werken (bv. voldoende instructies, uitleg, toetsmateriaal);
- aanwijzingen om het eigen werk te evalueren;
- reflectie op de taak en op het leerproces/de leerresultaten;
- probleemoplossende methodes;
- ankerpunten voor de leerkracht om het leerproces op te volgen.

(VOOD: SV 12, 16; LL 1-10)

Categorie 3: GEBRUIKSVRIENDELIJKHEID

In deze categorie gaat het om de gebruiksvriendelijkheid van de leerlingenboeken (vragen 14-17) en de handleiding voor de leraar (vragen 18-22).

LEERLINGENBOEKEN

14 In welke mate zijn uitleg, instructies en dergelijke helder en begrijpelijk geformuleerd?

- a leerlingenboek**
- b werkboek**

15 In welke mate bevat de methode gevarieerde oefeningen?

- Bevatten het leerlingenboek en het werkboek gevarieerde oefeningen?
 - gesloten/open;
 - individueel/tweetal/groepjes/klas;
 - affectief/cognitief;
 - deductief/inductief;
 - kort/omvangrijk.
- Bevat het werkboek verdiepings- en uitbreidingsoefeningen?
- Bevat het werkboek remediëringsmateriaal voor nieuwe leerstofonderdelen?

16 In welke mate bevat de methode gevarieerde onderwerpen/thema's?

17 In welke mate is de methode origineel en 'lichtvoetig'?

- a leerlingenboek**
- b werkboek**

- Bevat het leerlingenboek/werkboek creatieve en originele oefeningen en voorbeelden?
- Is het leerlingenboek/werkboek ook relativerend (bv. humor, cartoons)?
- Zijn er andere dan problematiserende onderwerpen?
- Is er ruimte voor genieten?

HANDLEIDING VOOR DE LERAAR

18 In welke mate ondersteunt de handleiding de leraar in didactisch opzicht?

- Wordt de onderwijsvisie achter de methode geëxpliciteerd?
- Bevat de handleiding suggesties voor de didactiek?
- Worden er alternatieven geboden, bv. werkvormen, leerstof, oefeningen, materiaal?
- Geeft de handleiding achtergrondinformatie (in verband met de behandelde lesonderwerpen) die de leraar ondersteunt bij het voorbereiden en geven van de lessen?
- Geeft de handleiding suggesties voor vakoverschrijdende leermomenten?

19 In welke mate zet de handleiding aan tot leren buiten de klas?

Geeft de handleiding suggesties voor klaslokaaloverstijgende activiteiten, zoals bv. bibliotheekbezoek, stadswandeling, interviewopdrachten?

20 In welke mate streeft de handleiding naar efficiënte tijdsbesteding?

- Is er voldoende materiaal?
- Ondersteunt de handleiding differentiatie (bv. diagnostische tests, uitbreidings-oefeningen)?
- Worden er suggesties gegeven in verband met het maken van een jaarplan en een timing?
- Zijn er modeloplossingen bij de oefeningen?

21 In welke mate voorziet de handleiding in gepaste evaluatiemogelijkheden?

- Worden er modellen van toetsen opgenomen?
- Zijn de toetsen representatief voor de methode?
- Leveren de toetsen voldoende informatie over de leervorderingen van de individuele leerling?

- Stimuleert de handleiding tot permanente evaluatie van/door de leraren en de leerlingen (bv. het aanleggen van dossiers of portfolio's)?
- Bevat de handleiding gebruiksklare (voor elke leerling fotokopieerbare) evaluatieformulieren voor het evalueren van productieve en receptieve vaardigheden?
- Bevat de handleiding gebruiksklare opvolgingskaarten voor remediëring?
- Bevat de handleiding verschillende hedendaagse evaluatievormen (procesgerichte evaluatie, peerevaluatie,...)?

22 In welke mate bevat de handleiding mogelijkheden voor het uitwerken van studiewijzers met het oog op Begeleid Zelfstandig leren?

Categorie 4: UITERLIJKE VORMGEVING

23 In welke mate zorgt de uiterlijke vormgeving van de handleiding en/of het leerlingenboek ervoor dat de leraar snel inzicht krijgt in de opbouw?

Aandacht voor

- inzicht in doel van de les;
- kern van de leerstof;
- opbouw, organisatie en duur van de les;
- verband met voorgaande en volgende lessen.

24 In welke mate zorgt de uiterlijke vormgeving van het leerlingenboek ervoor dat leerlingen snel inzicht krijgen in de opbouw?

Aandacht voor

- een gebruiksaanwijzing zodat de leerlingen weten hoe de methode in elkaar zit en hoe ze het kunnen gebruiken (eventueel legenda voor gebruikte symbolen);
- een helder overzicht van de leerstof (bv. inhoudsopgave);
- een uitgebreide index zodat leerlingen de uitleg van een handeling of bepaald begrip zelf makkelijk terug kunnen vinden;
- een duidelijke markering van de kern van de leerstof.

25 In welke mate is de vormgeving van het leerlingenboek functioneel en duidelijk?

- Zijn eventuele tekeningen, illustraties en foto's functioneel?
- Wordt er gebruik gemaakt van verhelderende schema's (visualiseren van de leerstof)?
- Is er sprake van een heldere, zichzelf wijzende lay-out (bv. duidelijk onderscheid tussen theorie, uitleg, instructie, oefening)?

- Zijn er voldoende ‘witruimten’, zijn lettergrootte en lettertype goed leesbaar, wordt de kern van de leerstof gemarkeerd door de lay-out?
- Is de vormgeving van het leerlingenboek eigentijds en aantrekkelijk ?

26 In welke mate is er bij de uitwerking rekening gehouden met de eigenheid van het publiek?

Aandacht voor

- dikte van het leerlingenboek en werkboek;
- kostprijs van de methode;
- lay-out.

27 In welke mate is eventueel audiovisueel materiaal en computermateriaal functioneel en duidelijk?

28 In welke mate is de website functioneel en duidelijk?

29 In welke mate is de methode in zijn geheel (leerlingenboeken en handleiding) verzorgd uitgegeven en stevig?

Noten

- 1 *De oorspronkelijke VON(K)-werkgroep schoolboeken die deze criterialijst in 1996 opgesteld heeft, bestond uit: Wilfried De Hert, Veerle Geudens, Rita Rymenans (voorzitter), Jo Van den Hauwe en Luc Vercammen. Voor de B-stroom zijn deze criteria aangepast door toenmalige juryleden: Miek Cleerbout, Katrien De Vlaemynck, Gio De Weerd, Erik Herbosch en Luc Wyns (voorzitter).*
- 2 *Het niet voorkomen van de vood gezondheidseducatie, burgerzin en milieu-educatie is geen vergetelheid. De werkgroep heeft echter enkel ‘leren leren’ en ‘sociale vaardigheden’ geselecteerd op basis van hun brede integratiemogelijkheden in de methodes. De andere vood zijn eerder inhoudsgebonden.*